

УДК 37.0

РЕЦЕПЦІЯ ЯК НОВІТНІЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗШИРЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ СТУДІЙ

Наталія Дічек

У статті вперше піднято проблему введення поняття «рецепція» у методологічний апарат українських історико-педагогічних і порівняльно-педагогічних досліджень як їх особливої функції. Обґрунтовано роль і специфіку рецепції у зазначених видах наукових досліджень, яка полягає у комплексності її завдань: «сприйняття і створення образу» та «транслявання й адаптація». Запропоновано три форми рецепції, типи моделей культурного трансферу, якими можна описувати стан рецепції зарубіжних педагогічних ідей і досвіду. Розкрито багатозначність поняття «рецепція» як дієвого інструменту дослідження, багатоаспектного процесу, кроскультурного явища, а головне – як важливого феномену, що має бути введений до методології педагогічних досліджень, бо сприятиме впорядкуванню і систематизації теоретичної діяльності, надаючи їй осмисленого спрямування у сенсі визначення методологічної стратегії, усвідомленого добору мети.

Ключові слова: рецепція, національний образ, текст, культурний трансфер, діалог культур, кроснаціональні освітні зв'язки.

У процесі оновлення й удосконалення методологічних підходів до здійснення історико-педагогічних і порівняльно-педагогічних досліджень визріла доцільність обговорити питання вивчення українськими дослідниками-освітянами історії і сучасного досвіду зарубіжної школи та інтерпретації зарубіжними науковцями історії розвитку шкільництва в Україні, адже проголошення нашою державою євроінтеграційного вибору передбачає забезпечення ґрунтового знання і перманентного вивчення розвитку європейської культури, науки й освіти. Водночас продовжує бути актуальною й потреба створення об'єктивної і якнайповнішої історії розвитку української школи і педагогічної думки, що вмотивовує необхідність встановлення і висвітлення такого істотного аспекту, як рецепція вітчизняною педагогікою зарубіжних освітніх ідей і здобутків та висвітлення іміджу українства серед світового педагогічного загалу.

Зупинимося на методологічних аспектах, які, на нашу думку, однаковою мірою по суті і для дослідників історії освіти, і для дослідників у сфері порівняльної педагогіки. Адже останні вивчають хоча й сучасний багатоманітний досвід навчання і виховання молоді, але й досвід, що вже відбувся. Задля його рефлексії аналізують насамперед різноманітні Тексти, де зафіксований чи спроектований цей досвід. Але самі Тексти вже є, хоча й

близьким, новітнім, але минулим, тому у статті вживатимемо «історія педагогіки» як певне узагальнене поняття. Загалом для широкого кола представників сучасного гуманітарного знання звернення до історії і її розуміння стає необхідним епістемологічним складником дослідницького пошуку. Доречно навести думку відомого нідерландського історика-постмодерніста Ф. Р. Анкерсмита, який, відмовляючи історії в існуванні, водночас стверджує, що «без розуміння історичного коріння, за відсутності горизонту, не можливо зрозуміти [сучасні політичні – прим. Н. Д.] проблеми» [2, с. 36]. Не варто зупинятися на розкритті очевидного зв'язку політики й освіти, яка завжди підпорядковується суспільним та політичним запитам.

Історіографічний аналіз сучасної науково-педагогічної літератури засвідчує, що, з одного боку, існує необхідність модернізації й розширення за допомогою сучасного методологічного інструментарію, напрацьованого світовою гуманітаристикою, знання про перебіг історико-педагогічних процесів у зарубіжжі, а з другого боку, аналіз показує фактичну відсутність досліджень, присвячених розкриттю проблеми *рецепції* зарубіжних ідей та їх «відлунню» у теорії і практиці вітчизняної школи.

Аналізуючи наукові розвідки й з інших галузей сучасного гуманітарного знання, присвячені питанню рецепції [5; 7; 9; 10; 16; 17; 20; 21; 22; 25; 32; 34; 35], і порівнюючи їх з історико-педагогічною і порівняльно-педагогічною проблематикою [1; 33], серед якої не виявлено публікацій, присвячених теоретичним роздумам щодо явища рецепції у дослідженнях такого плану, одержали підстави для висновку: рецепція в сучасних українських історико-педагогічних і порівняльно-педагогічних дослідженнях в усій повноті цього складного поняття усвідомлено, тобто у сенсі розуміння теоретичних засад феномену, практично не використовується. Хоча на рівні творчої інтуїції (неусвідомлено) вона задіяна у дослідженнях, присвячених окремим освітнім персоналіям зарубіжжя, а тим більше – у порівняльно-педагогічних студіях, часом – і в студіях з історії вітчизняної освіти.

Метою статті є сформулювання деяких перших теоретичних міркувань щодо ролі і значення рецепції в історико-педагогічних та порівняльно-педагогічних студіях, оскільки ця проблема досі не розроблена представниками зазначених гуманітарних галузей знання, та обґрунтування необхідності введення рецепції як істотної, особливої функції історії педагогіки (чи то вітчизняної, чи то зарубіжної) та порівняльної педагогіки до методологічного апарату таких досліджень.

Розпочнемо з термінологічного аналізу, бо переконані, що врахування і задіяння багатоманітності сенсів поняття «рецепція», а отже й функцій, є важливим для наукового загалу освітян, який має широко залучити його в обґрунтування теоретичних основ історико-педагогічних досліджень. Зауважимо лише, що аналізуватимемо ті тлумачення, які не стосуються сфери природничих наук.

Латинський термін «ресеріо» (прийняття [30, с. 531]) у європейську науку ввійшов у XII ст., коли насамперед німецькі правники перейняли, точніше дослівно – запозичили положення римського права для вдосконалення своїх

законів [31, с. 386], тобто здійснили рецепцію правових норм. За міркуваннями українського історика права Сергія Ткаченка, у юриспруденції рецепція постає як універсальний механізм розвитку права, а отже й життя в суспільстві, як інструмент розвитку і вдосконалення правової системи [32]. Водночас, висловуючи, що правові системи не існують ізольовано, а взаємодіють між собою, «ведуть нескінченний культурний діалог», науковець висуває тезу: рецепція – це «цивілізаційне щеплення», за допомогою якого розвивається світ [32]. З галузі права автор робить слушну екстраполяцію на всю гуманітарну сферу життя людей, стверджуючи, що саме наслідком рецепції є відомий нині феномен «багат шаровості культури», характерний навіть для відокремлено існуючих суспільств. На підтвердження він наводить міркування відомого німецького дослідника історії Месопотамії Адольфа Оппенхайма про те, що «скільки б не заглиблюватися в історію Месопотамії, навряд чи доберемося до такої стадії месопотамської культури, яку дійсно можна назвати «примітивною», тобто первісною» [23, с. 29].

Наступною галуззю наукового знання, де також активно вживається термін «рецепція», є теорія літератури, точніше літературна компаративістика. У цій царині розглядуване поняття має суть «сприйняття», «створення образу» [18, с. 580]. Яскравим зразком рецептивного за своєю ключовою метою дослідження є монографія українського вченого, академіка Дмитра Наливайка «Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.» (1998 р.). У передмові до твору автор пише, що «рецепція – це тип міжнаціональних культурних і літературних відносин, який особливо актуалізувався у другій половині ХХ ст.» [22]. При цьому вчений робить акцент саме на такій функції рецепції, як відображення ментальності, культури інших народів, й у підсумку – творення «національних іміджів» у свідомості реципієнта (спочатку дослідника, автора твору, а далі – читача). Таким чином, він доводить, що рецепція є галуззю імагології, яка займається вивченням національних образів народів або регіонів в інших народів. До того ж у баченні Д. Наливайка рецепція – це ще й «коригуюче дзеркало» для того, хто сприймає [22].

Для нас істотною видається думка вченого про те, що велика роль у творенні «національного образу належить індивідуальностям, які водночас вбирають позаіндивідуальні елементи (знання, правду, міфи) про інші народи» [22]. Таке міркування обґрунтовує виняткову важливість біографічних студій, які створюють портретну галерею діячів культури, що є не лише доповненням духовного життя суспільства [14, с. 88], а й своєрідним «соціокультурним виміром історії».

Із середини 1960-х років у сучасному європейському літературознавстві сформувалася окрема теорія рецепції, яка до нашого часу вже розгалузилася на різні течії. Її фундаторами стали представники німецької літературної критики Ханс Роберт Яусс, Вольф Ізер [12]. Одним з її основних положень є таке: реконструкція контексту створення чи сприйняття твору (у Х. Р. Яусса – «горизонт сподівань» або вплив соціальних, культурно-історичних, естетичних уявлень автора на читача) допомагає відновити історію його рецепції і вписати його в історичний процес еволюції літератури [36, с. 62]. Таким чином була

зроблена спроба подолати вододіл між літературою та історією, між естетичним й історичним пізнанням. Тут доречно навести й суголосну за смыслом відому максиму Г. Г. Гадамера про те, що «історія – це текст» [11], а історія і суспільство є тим, що може бути прочитане. Звернемо увагу, що основною джерельною базою і для істориків освіти, і для педагогів-компаративістів є саме різноманітні тексти, тобто писемні джерела, тому міркування теоретиків літератури дуже важливі і для згаданих категорій науковців через очевидну спорідненість бази дослідження.

Поняття «рецепція» тісно пов'язуємо з поняттями «джерела» й «інтерпретація». Для історико-педагогічних і порівняльно-педагогічних досліджень однаково важливими є процедури, пов'язані з методами осягнення джерел, у зв'язку з чим актуалізується й застосування герменевтичного підходу до їх вивчення, що не завжди усвідомлюється дослідниками-початківцями у згаданих галузях соціогуманітарного знання. У творі «Конфлікт інтерпретацій» французький філософ П. Рікер так пояснював, що таке герменевтика: «Я називаю герменевтикою будь-яку дисципліну, що бере початок в інтерпретації, а слову інтерпретація я надаю його справжнього сенсу: виявлення прихованого змісту в змісті очевидному» [26, с. 407]. Це міркування найкращим чином окреслює, що саме повинен здійснювати дослідник, вивчаючи і застосовуючи документальні та наративні джерела, аби досягти не тільки адекватного розуміння і тлумачення їх форми та змісту, але й обставин, які їх породили, сенсу, який містився і закладався в них, наслідків їх появи.

Обов'язковість застосування істориками герменевтичного інструментарію для осягнення тексту була обґрунтована Г. Г. Гадамером, який відзначав, що історична герменевтика ставить завдання «використовувати джерело як документ для пізнання більш широкого історичного взаємозв'язку, про який текст повідомляє через факти, які можуть бути критично перевірені» [11, с. 245]. І хоча розуміння текстів утруднюється такими «бар'єрами нерозуміння», як необізнаність дослідника, мовний код і часова перепона, їх не слід боятися, але необхідно враховувати, адже «збагачення і поглиблення герменевтикою», за висловом П. Рікера, позитивно впливає на науки, сперті на вивчення джерел.

Як ілюстрацію до підкреслення значущості джерел та їх інтерпретації у сучасній гуманітаристиці наведемо репліку відомого американського філолога-Ноама Хомскі, який, відповідаючи американському публіцисту Сему Харрісу на запрошення до діалогу – обговорення моральних домагань у зовнішній політиці США, сказав: «Більша частина з написаного Вами ... торкалася тих поглядів, котрі Ви абсолютно помилково приписуєте мені. Не бачу жодного сенсу у публічній дискусії щодо помилок інтерпретації. Якщо є певні моменти, в яких Ви хотіли б розібратися у приватному спілкуванні, я не проти. Але з джерелами» [13]. Вважаємо коментарі зайвими.

Протягом останніх десятиріч ХХ ст. у гуманітаристиці поступово сформувалося сприйняття людської культури як єдиного «інтертексту», який слугує передтекстом будь-якого нового тексту, що з'являється [29, с. 37]. Як зазначає Олена Мельникова, важливим наслідком трансформації культурної традиції у «великий інтертекст» стало розчинення реципієнта у варіантах інтерпретації

текстів культури, кожен з яких може бути витлумачений таким чи чином чином, залежно від суб'єктивних уподобань інтерпретатора [21, с. 240]. Таку ліберально-плюралістичну установку варто враховувати й історикам педагогіки, аби, усвідомлюючи множинність значень тексту, створювати більш об'ємні моделі минулого освітнього досвіду.

Нарешті, переходячи до рецепції в історичних студіях, зазначимо, що в теоретичних роздумах зустрічається розмаїття тлумачень визначень і видів рецепції. Наприклад, якщо звернутися до «Словника античності» німецьких авторів Й. Іршмера, Р. Йоне [28], то у ньому рецепція – це «свідоме запозичення й освоєння багатства чужої культури з метою збагачення власної». Автори виокремлюють рецепцію, що здійснюється: свідомо і несвідомо, пасивно (вибірково, опосередковано (через переклад) і безпосередньо) і активно – через наслідування (копіювання); через створення нового на основі античної теми; через переробку античного мотиву [там само].

Сучасні російські історики Андрій Ліхацький [17] та Ірина Савельєва [27] синонімічно до поняття «рецепція» використовують термін «культурний трансфер», яким окреслюють процес аналізу практик, текстів і дискурсів, запозичуваних з вихідної культури. Перш ніж стисло схарактеризувати динаміку «культурного трансферу», зазначимо, що він спирається на сукупність методологічних прийомів, характерних для вже добре відомого культурологічного підходу. Ці інструменти забезпечують здійснення аналізу будь-якої галузі суспільного і психологічного життя (у тому числі освіти і педагогіки) крізь призму таких системоутворювальних культурологічних понять, як культура, культурні норми і цінності, уклад життя, культурна діяльність [9, с. 6]. Оскільки виховання у найширшому сенсі є феноменом культури, його також тлумачать як посередника між людиною і культурою, тому механізми взаємодії виховання і культури з особистістю повинні мати спільну основу, якою у культурологічних концепціях постає механізм діалогу. Згідно з теорією культурного діалогу Михайла Бахтіна, діалог – це явище міжлюдське, природне, ненасильницьке, динамічне, таке, що припускає «інші голоси» у спілкуванні людей [4, с. 445].

Про невичерпність діалогічної властивості культури як чинника продукування нових сенсів, чинника творчого саморозвитку культури писав Юрій Лотман. Як і вже згадані правник С. Ткаченко, історик А. Оппенхайм, Ю. Лотман переконливо, але з позиції філософії культури доводив, що ізольований розвиток культури можливий лише в абстракції, кожна культура вписується в контекст іншої культури, обмін з якою створює невичерпні можливості подальшого руху вперед: «Будь-яка система живе не лише за законами саморозвитку, а й включена до різноманітних зіткнень з іншими культурними структурами. <...> Історія культури будь-якого народу може розглядатися з двох точок зору: по-перше, як іманентний розвиток, по-друге, як результат різноманітних зовнішніх впливів. Обидва ці процеси тісно переплетені, і розділити їх можна лише у порядку дослідницької абстракції» [19, с. 63].

В аспекті зазначеного для істориків педагогіки й освітніх компаративістів важливим є постулат про те, що «діалог культур» передбачає не їх оцінку (краще-гірше), а встановлення своєрідності кожної з них через зіставлення і осмислення на основі врахування «горизонтів очікувань» і соціокультурних обставин.

Повертаючись до питання динаміки «культурного трансферу», відзначимо, що вона може бути описана як послідовність таких дій дослідника: добір, подача (трансляція), рецепція (сприйняття). Своєю чергою трансляція постає у двох вимірах: це й дослідницький інструмент, і авторська позиція дослідника, за якою можна судити про його методологічні уподобання, глибину занурення в тему. І тут принципово важливою виявляється застосовувана ним «політика посилань», тобто добір сукупності джерел, якими оперує і до яких звертається по аргументи. Історики конструюють різні моделі «культурного трансферу». Так, німецький учений Уго Беттерлі обґрунтував існування 4-х його моделей: культурний дотик; культурний контакт; культурне зіткнення; культурне зрощування [17]. На нашу думку, якщо, відштовхуючись від зазначених моделей, спробувати визначити типи моделей, якими можна описати стан сучасної рецепції зарубіжних педагогічних ідей і досвіду українськими науковцями, то по відношенню до європейської і американської спадщини це моделі «культурного дотику» і дискретного «культурного контакту». А стосовно російської спадщини – нині це перехід від моделі «культурного зрощування» до моделі «культурного зіткнення».

Завершуючи з пролегоменами, перейдемо до сформулювання власних міркувань щодо суті і можливих форм рецепції як елементу наукового апарату дослідження з історії педагогіки та порівняльної педагогіки, спираючись на напрацювання суміжних наук й реалізуючи актуальний сьогодні і, безперечно, плідний міждисциплінарний підхід.

Оскільки історія педагогіки як галузь наукового знання про людину має багатоаспектний предмет свого вивчення – історію розвитку теорії та практики виховання, то вона є не тільки історією науки, тобто конкретного професійного світу в контексті соціального середовища, а й історією ідей та їх практичного втілення, історією уособленого педагогічного досвіду і масових культурно-суспільних наслідків освітніх трансформацій. Тому рецепція в історико-педагогічних дослідженнях має специфіку, що, на наш погляд, полягає у поєднанні функції «сприйняття і створення образу» з функцією «транслявання і адаптація». Те саме поширюється й на порівняльно-педагогічні студії.

Звернемося до тих розвідок, що присвячуються вивченню зарубіжних педагогічних надбань. Щодо них рецепцію тлумачимо як двоєдиний процес: з одного боку – це їх теоретичне засвоєння (через послідовно виконані процедури добору, вивчення, інтерпретації й трансляції текстів та їх критики). З другого боку – це використання, або пристосування освітніх концептів чи їх елементів, адаптація до вітчизняних освітніх реалій. Варто розглядати пряму рецепцію (первинну), або пряме «перенесення», і похідну (вторинну), тобто використання ідей або досвіду у модифікованому, трансформованому вигляді.

Хочемо наголосити, що перше з наведених комплексних завдань рецепції як теоретичного освоєння й уведення в культурний простір України педагогічних здобутків зарубіжжя донині не втратило своєї актуальності, бо, по-перше, до сих пір послуговуємося першоджерелами класиків зарубіжної педагогіки, які здебільшого були перекладені ще в радянський час (маємо на увазі характерні для того історичного періоду цензурні втручання в тексти), а нові переклади та ще українською мовою з'являються вкрай рідко, як і переклади тих праць, що належать не уведеним до сучасного українського наукового обігу авторам, які мало відомі нам, проте знані за кордоном (наприклад, творчість Джона Холта, Джеймса Конанта, Елізабет Пібоді, Фрідріха Фьорстера). У цьому аспекті поширеним професійним недоліком дослідників історії педагогіки, який слід подолати, вважаємо неволодіння іноземними мовами, без чого «культурний трансфер» залишається переважно на рівні «культурного дотику». Але життя у час поширення глобалізаційних процесів, або, як означають наш час французькі та російські вчені, в «епоху перекладів» [24], умотивовує звертання до оригінальних інтелектуальних продуктів, якнайширше використання культурної інформації.

По-друге, домінуючі в українській педагогічній компаративістиці дослідження процесів у сучасній освітній сфері зарубіжжя є безперечно актуальними, але їх результати потребують ширшого оприлюднення і уведення у науковий обіг. Особливо істотного значення набуває активна трансляція (переклад і поширення) нових текстів, які б стали надбанням широких освітянських кіл України.

Продовжуючи визначення можливих й існуючих форм рецепції в порівняльно-педагогічних студіях, пропонуємо виокремлювати такі: перша – аналітичний опис, коментування і засвоєння ідей. Це – найпоширеніша форма рецепції. Друга – безпосереднє введення доцільних зарубіжних доробків у педагогічну теорію і шкільну практику. Ця форма – рідкісне явище у нашій освітній дійсності. Третя форма – використання ідей для створення на їх основі нових навчально-виховних концепцій, моделей, технологій. Вважаємо її перспективною, адже зарубіжна педагогіка нагромадила цінний різноманітний і ефективний досвід, вивчення якого було і є необхідним для пришвидшення розвитку вітчизняної науки. В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, що спирається на врахування національних рис українців. Водночас дослідження педагогічних ідей різних народів, встановлення кроснаціональних освітніх взаємозв'язків розширює педагогічну культуру кожної нації, тому переконані, що необхідне ширше вивчення і творче адаптування кращих здобутків, які сприятимуть розвитку теорії і практики сучасної української освіти.

Щодо досліджень вітчизняної освіти і педагогічної спадщини, то й у них, на нашу думку, феномен рецепції знаходить своє місце, бо дослідник, занурюючись у безмежжя текстів, розмислів видатних педагогів і пересічних учасників педагогічного процесу, свідомо чи інтуїтивно, також здійснює функції «сприйняття і створення образу» освіти, але не в «іншій» культурі, а в рідній, чим збагачує відтворення розвитку національної культури.

Прикладаючи міркування американського літературознавця А. Балакян до галузі рефлексії освітніх надбань, наголосимо, що вивчення механізму рецепції спрямоване на вдосконалення розуміння *іншого* навчально-виховного досвіду, змінюваних стандартів перцепції його сенсів, і сьогодні «поцінювання рецепції стає претекстом для формулювання теорій актів власне оцінювання» [3].

Отже, можемо підсумувати, що рецепція – це багатозначне поняття, дієвий інструмент, багатоаспектний процес, кроскультурне явище. Як поняття, яке слід ввести до сучасного методологічного апарату педагогічної науки, рецепція сприятиме теоретичній діяльності дослідника, впорядковуючи її, слугуючи осмисленому визначенню методологічної стратегії, тобто усвідомленому добору мети дослідження. Як інструмент історико-педагогічного й порівняльно-педагогічного дослідження, рецепція дає можливість оцінити національний педагогічний досвід, творячи «дзеркало» для його розгляду, дає матеріал для розвитку освіти або вдосконалення її окремих елементів через наповнення їх новим смислом і ефективним досвідом. Як багатоаспектний процес, рецепція стає особливо характерною для гуманітарних наук у модерну добу. Як культурне явище, рецепція пронизує всю ноосферу сучасності, бо є універсальним механізмом розвитку Культури.

Список використаних джерел:

1. Адаменко О. В. Публікації й дисертації українських авторів з питань навчання школярів (друга половина ХХ ст.): бібліограф. покажчик / О. В. Адаменко, Е. А. Панасенко. – Луганськ: В-во Б. І. Маторіна, 2013. – 299 с.
2. Анкерсмит Ф. А. Изучение истории как политическая проблема // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecsoscap.hse.ru/data/2011/05/06/1268032971/06anker.pdf.
3. Балакян А. Літературна теорія та літературна компаративістика / Анна Балакян // Слово і час. – 2014. – № 3. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovoschas.in.ua/sndex.php?option=com_content&task=view&id=87&Itemid=34.
4. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
5. Беззубова О. В. Рецепция «постсоветского» в дискурсе повседневности / О. В. Беззубова // Человек постсоветского пространства: сб. матер. конф. – Вып. 3. – СПб., 2005. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: anthropology.ru/ru/texts/bezzubova/postsoviet_10.html.
6. Блок М. Апология истории или ремесло историка / М. Блок. – 2-е изд. – М.: Наука, 1986. – 304 с.
7. Болебрух А. Г. История и художественная литература: к специфике социальной рецепции / А. Г. Болебрух // Гуманитарный журнал. – 2011. – № 1-2 (зима-весна) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ir.ntu.org.ua/bitstream/handle/123456789/698/Bolebroukh.pdf?sequence=1.
8. Большой юридический словарь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.petrograd.biz/dictionaries/dict_big_law17.php.
9. Дегтярев Д. А., Рогова А. В. Рецепция в контексте культурологического похода / Д. А. Дегтярев, А. В. Рогова // Уч. записки ЗабГУ. – 2013. – № 5(52). – с. 29-34.
10. Дробіт І. Аспекти рецепції історії у британському романі 80-90-х років ХХ ст. / Ірина Дробіт // Літературні обрії. – Вип. 16. – 2010. – с. 44-50.
11. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.
12. Грабович Г. До історії української літератури: дослід, есе, політика / Григорій Грабович. – К.: Основа, 1997. – 604 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: litopus.org.ua/hrabo/hr.htm.
13. Границы дискурса. Дискуссия между Сэмом Харрисом и Наомом Хомски // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gefter.ru/archive/15339>.

14. Иконникова С. Н. История культурологических теорий / С. Н. Иконникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2005. – 474 с.
15. Кислицын К. Н. Диалог культур в европейском образовательном пространстве / К. Н. Кислицын // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – Вып.3. – с. 57-62. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: cyberleninka.ru.
16. Куций І. П. Рецепція національної історії в українській науково-історичній думці Галичини (1830-1894). – Автореф. ... канд. іст. наук. – Львів, 2004. – 17 с.
17. Лихацкий А. Рецепция западных теорий исторической науки в российских периодических и серийных изданиях (1988 – 2002) / Андрей Лихацкий // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://gefter.ru/archive/9130>.
18. Літературознавчий словник-довідник. – 2-е вид. – К.: Вид. центр «Академія», 2007. – 890 с.
19. Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб: «Искусство СПб», 2000. – 704 с. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [vk.com/doc752525_146744970?hash=fc2de899bd058c6b3&d1=a0dc15b757a75afufe](vkontakte.com/doc752525_146744970?hash=fc2de899bd058c6b3&d1=a0dc15b757a75afufe).
20. Малигина И. В. Семиосфера Ю. М. Лотмана: рецепция в современном социогуманитарном знании / И. В. Малигина // Культурологический журнал. – 2012. – № 2 (8). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cr-journal.ru/rus/journals/140.html&j-id=10.
21. Мельникова Е. Г. Понятие рецепции: современные исследовательские подходы к анализу текстов культуры / Е. Г. Мельникова // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 3. – Т. 1. – с. 239-242.
22. Наливайко Д. Очіма Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Дмитро Наливайко. – К.: Основи, 1998. – 784 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: litorpys.org.ua/ochyta/ochrus.htm
23. Оппенхайм А. Л. Древняя Месопотамия. Проект погибшей цивилизации / А. Лео Оппенхайм. – 2-е изд., испр. и доп. / пер. с англ. М. Н. Ботвинника. – М.: Наука, 1990. – 319 с.
24. Переклад з погляду теоретика [без ПБ] // Слово і час. – 2007. – № 5. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=93&Itemid=34
25. Потапенко Я. О. Трансформації базових моделей рецепції Другої світової війни в українській історичній науці початку XXI ст.. / Я. О. Потапенко // Історична пам'ять. 2013. – № 29 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
26. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: Академ. проект, 2008. – 695 с.
27. Савельева И. Исторические исследования в XXI веке. Теоретический фронт / Ирина Савельева (публикация англ. мовою 2011 р.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gefter.ru/archive/author/saveyeva.
28. Словарь античности / Й. Иример, Р. Йоне. – Пер. с нем. – М.: Прогресс, Лейпцигский Библиографический институт. – 1989 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dictionary_of_antient.academic.ru/3515.
29. Современное зарубежное литературоведение (Страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник / науч. Ред.. Е. И. Ильин, Е. А. Цурганова. – М.: Интрада-ИНИОН, 1999. – 319 с.
30. Современный словарь иностранных слов. – СПб.: «Дуэт», 1994. – 732 с.
31. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров Л. В. Тихомирова, / под. ред. М. Ю. Тихомирова. – М.: Юр. литература, 1994. – 526 с.
32. Ткаченко С. В. Рецепция права: идеологический компонент (2006) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://allpravo.ru/library/doc313p0/instrum6518/item6521.html>.
33. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (199502014): хронологічно-тематичний покажчик закордированих тем дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.01 / наук. редактор Сухомлинська О. В.; наук. консультант Побірченко Н. С.; упоряд.: Коляда Н. М., Албул І. В., Бондаренко Г. В., Шевчук О. М. – Умань: ФОП Жовтий, 2014. – 357 с.
34. Червінська О. Рецепція історичної постаті на перетині науки та художніх дискурсів (Жанна Д'Арк) / Ольга Червінська // Історична панорама: зб. наук. праць. – Чернівці, 2009. – Ч. 2 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.info-library.com.ua/books-text-10289.html.

35. Чиглинець Е. А. Рецензия как интерпретация: античный образ в иных социокультурных условиях / Е. А. Чиглинець // Проблемы истории, философии, культуры. – М.: Новосибирск. – 2007. – Вып. XVII. – С. 171-177.
36. Яусс Х. Р. История литературы как провокация литературоведения [Текст] / Х. Р. Яусс; пер. с нем. Н. Зоркой // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 12. – С. 34-84.

References:

1. Adamenko, O. V. (2013) «Ukrainian Authors' Publication and Thesis in the field of Pupils Education (the second half of 20th c.)», Lugansk: B. I. Matorin's publishing house, pp. 299.
2. Ankersmit, F. A. History studying as political issue. Available at: ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268032971/06anker.pdf.
3. Balakyan, A. (2014), «Literature Theory and Literature Comparative Studies», Slovo i Chas, No. 3. Available at: http://www.slovoschas.in.ua/sndex.php?option=com_content&task=view&id=87&Itemid=34.
4. Bakhtyn, M. M. (1986), «To the Methodology of Humanities», Estetika slovesnogo tvorchestva, 2-nd Edition, M.: Iskusstvo, pp. 445.
5. Bezzubova, O. V. (2005) «Reception of «post-Soviet» in the Discourse of Daily Occurrence», Chelovyek postsovietskogo prostranstva, Vol. 3, SPb. Available at: anthropology.ru/ru/texts/bezzubova/postsoviet_10.html.
6. Blok, M. (1986), «Apologia of History or Historian's Craft,» 2-d Edition, M.: Nauka, pp. 304.
7. Bolebrukh, A. G. (2011) «History and Fiction: to the Specificity of Social Reception», Gumanitarnyi Zhurnal, No. 1-2, Winter-Spring. Available at: ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/698/Bolebroukh.pdf?sequence=1.
8. Borders of Discourse. Discussion between Sam Harris and Naom Khomski. Available at: <http://gefter.ru/archive/15339>.
9. Chervinska, O. (2009), «Reception of Historical Personality on the Crossing of Science and Fiction Discourses», Istorychna panorama: Vol. of Scientific Works, Chernivtsi, P. 2. Available at: www.info-library.com.ua/books-text-10289.html.
10. Chyglyncev, E. A. (2007), «Reception like Interpretation: Antique Image in other Social and Cultural Conditions», Problemy istorii, filosofii, kultury, No. 17, M.: Novosibirsk, pp. 171-177.
11. Degtiarev, D. A., Rogova, A. V. (2013) Reception in the Context of Cultural Approach, Uch. Zapiski ZabGU, No. 5(52), pp. 29-34
12. Drobit, I. (2010), «The Aspects of History Reception in a British Novel of 80-90s, 20th c.», Literaturni obrii, No. 16, pp. 44-50.
13. Gadamer, G.-G. (1988), «Truth and Method. Basics of Philosophical Hermeneutics», M.: Progress.
14. Grabovych, G. (1997), «To the History of Ukrainian Literature: experiments, essay, politics», K.: Osnova, pp. 604. Available at: litopus.org.ua/hrabo/hr.htm.
15. Ikonnikova, S. N. (2005), «History of Cultural Theories», SPb.: Piter, pp. 474.
16. Ilyin, E. I., Tsurganova, E. A. (1999), «Modern Foreign Literature Science (Western Europe States and USA): conceptions, school, terms. Encyclopedia», M.: Intrada-INION, pp. 319.
17. Irshmer, J., Yone, R., (1989), «Slovar s Antichnosti», M.: Progress, Leyptsigskiy Bibliograficheskii institut. Available at: dictionary_of_ancient.academic.ru/3515.
18. «Sovremennyiy slovar inostrannyih slov», SPb.: «Duet», 1994, pp. 732.
19. Kyslitzyn K. N. (2012), «The Cultural Dialogue in the European Education Space», Znanie. Ponimanie. Umenie, No. 3, pp. 57-62. Available at: cyberleninka.ru.
20. Kutciy, I. P. (2004), «Reception of National History in Ukrainian scientific historical thought in Galychyna (1830-1894)», Author's abstract, Lviv, pp. 17.

21. Likhatskiy, A. «Reception of Western theories of Historical Science in Russian Periodicals (1988–2002)». Available at: <http://gefter.ru/archive/9130>.
22. Literaturoznavchiy slovnyk-dovidnyk, 2-nd Edition, K.: Publishing centre «Academia», pp. 890.
23. Lotman, Yu. M. (2000), «Semiosphere», SPb.: «Iskusstvo SPB», pp. 704. Available at: vk.com/doc752525_146744970?hash=fc2de899bd058c6b3&d1=a0dc15b757a75afufe.
24. Magilina, I. V. (2012) «Yu. M. Lotman's Semiosphere: Reception in the Modern Social Humanitarian Knowledge», *Kulturologicheskiy zhurnal*, No. 2(8). Available at: www.cr-journal.ru/rus/journals/140.html&j-id=10.
25. Melnikova, E. G. (2012), «The notion of Reception: Modern Researching Approaches to the Cultural Texts Analysis», *Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik*, No. 3, Vol. 1. pp. 239–242.
26. Nalyvayko D. (1998), «With Eyes of West. Reception in Ukraine in Western Europe in XI-XVIII c.», K.: *Osnovy*, pp. 784. Available at: litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm.
27. Oppenkhaym A. L. (1990) «The Ancient Mesopotamia. The Project of Fallen Civilization», 2nd Edition, pp. 319.
28. Potapenko, Ya. O. (2013), «Transformations of Basic Models of World War II Reception in the Ukrainian Historical Thought in early 21st c.», *Istorychna Pamyat'*, No. 29. Available at: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
29. Riker, P. (2008), «The Conflict of Interpretations. Outlines of Hermeneutics», M.: *Academ. proekt*.
30. Savelyeva, I. (2011), «Historical Researches in the 21st c. The Theoretical Frontier». Available at: gefter.ru/archive/author/saveyeva.
31. Tykhomyrova, L. V., Tykhomyrov, M. Yu. (1994), «Legal Encyclopedia», M.: *Yur. Literature*.
32. *The Great Legal Dictionary*. Available at: http://www.petrograd.biz/dictionaries/dict_big_law17.php.
33. Tkachenko, S. V. (2006), «Reception of Law: Ideological Component». Available at: <http://allpravo.ru/library/doc313p0/instrum6518/item6521.html>.
34. Sukhomlynska, O. V., Pobirchenko, N. S. Kolyada, N. M. and others (2014), *Ukrainian Historical Pedagogical Science in the Mirror of Thesis Research Themes (199502014): chronological Thematical Index of Coordinated Themes of Thesis Researches in the specialty 13.00.01*, Uman: FOP Zhovtiy, pp. 357
35. Yauss, Kh. R. (1995), «History of Literature as Provocation of Literature Science», *Novoye literaturnoe obozrenie*, No. 12, pp. 34–84
36. [without name] (2007), «Translation from the Theoretician's Point of View», *Slovo i Chas*, No. 5. Available at: www.slovoichas.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=93&Itemid=34.